

prof. dr hab. Tomasz Jurek
Zakład Nauk Humanistycznych i Społecznych
Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu

Recenzja pracy doktorskiej mgr Liliany Kowalczyk

pt. *Bronisław Czech (1908-1944) – „Człowiek gór”. Życie – działalność – dziedzictwo.*

Akademia Kultury Fizycznej im. Bronisława Czecha w Krakowie

Praca doktorska mgr Liliany Kowalczyk pt. *Bronisław Czech (1908-1944) – „Człowiek gór”. Życie – działalność – dziedzictwo* jest zasadnie procedowana w Radzie Naukowej Akademii Kultury Fizycznej im. Bronisława Czecha w Krakowie. Taką decyzję Autorki oraz Pani Promotor należy ocenić pozytywnie, gdyż w tej Uczelni od lat 60. ubiegłego wieku są prowadzone szerokie badania z zakresu historii kultury fizycznej. Krakowski ośrodek posiada bardzo bogate tradycje badań historycznych nad wychowaniem fizycznym, sportem, turystyką i rehabilitacją w Polsce, by tylko wspomnieć znaczący dorobek naukowy profesorów Kazimierza Toporowicza, Ryszarda Wasztyla, Ewy Kałamackiej i Dobiesława Dudka. W ostatnim okresie nurt ten, zwłaszcza w obrębie historii taternictwa i turystyki górskiej, z powodzeniem kontynuuje prof. Ewa Roszkowska. Wybór krakowskiej uczelni do przeprowadzenia przewodu doktorskiego pozostaje zatem trafny w sferze merytorycznej, historycznej i symbolicznej.

Problematyka badawcza i w efekcie bezpośredni temat nie budzą zastrzeżeń. Złożona do recenzji praca doktorska stanowi interesujące studium biograficzne, którego bohaterem jest wybitny polski narciarz, taternik, instruktor sportu i propagator turystyki górskiej. Praca nawiązuje do tradycji opracowań biograficznych, poświęconych znamienitym postaciom kultury fizycznej, m.in. Eugeniuszowi Piaseckiemu – patronowi Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu, którego życie i dzieło ukazał prof. Kazimierz Toporowicz w swojej rozprawie habilitacyjnej. Bronisław Czech należał do grona najbardziej znanych postaci Drugiej Rzeczypospolitej. W tytule Autorka holistycznie określa swojego bohatera jako „człowieka gór” i konsekwentnie interpretuje jego zasługi w eksploracji Tatr. Krótkie, zaledwie 36-letnie życie bohatera wciąż zawiera pewne tajemnice i towarzyszące im przekłamania, które mgr Liliana Kowalczyk pragnie wyjaśnić w oparciu o przeprowadzone najnowsze badania. Praca wymyka się jednoznacznej, tylko historycznej klasyfikacji, zawierając komponent

społeczny i kulturowy w postaci współczesnej spuścizny pamięci o Bronisławie Czechu, co nadaje jej pewnego rytu oryginalności. Autorka zmierzyła się z legendą „człowieka gór”, opiewanego w literaturze naukowej i popularnej, utrwalonego w świadomości zbiorowej. Jak dalece – dowiadujemy się z pracy.

Pod względem formalnym dysertacja mgr L. Kowalczyk swoją objętością nawiązuje do opracowań średniej wielkości. Jest zwięzła, liczy 266 stron, w tym 209 stron części opisowej, co należy uznać za optymalne rozwiązanie. Posiada niezbędne przypisy dolne, powszechnie stosowane w naukowym piśmiennictwie historycznym, o których w dalszej części recenzji. Dysertacja zawiera liczne fotografie (ogółem 54), tabele (ogółem 21), zestawienie bibliograficzne, aneks dokumentacyjny (13 załączników), pożyteczny indeks nazwisk oraz streszczenie w języku polskim i angielskim. Część fotografii oraz dokumentów w aneksach posiada dużą wartość historyczną i została opublikowana po raz pierwszy, co znacząco podnosi wartość pracy. Autorka postarała się zachować właściwe proporcje w objętości poszczególnych rozdziałów, które pod tym względem zasadniczo nie różnią się, co jako recenzent przyjmuję z aprobatą.

Tytuł pracy budzi zainteresowanie i wręcz intryguje, zwłaszcza w członie „człowiek gór” i „dziedzictwo”. Dotąd nie wszyscy biografowie w pełni uwzględniali spuściznę życia Bronisława Czechu i jej następstwa. Autorka odważnie nadaje w tytule swojemu bohaterowi przydomek „człowieka gór”, który potem w tekście wielokrotnie wyjaśnia i trafnie interpretuje. Po lekturze tekstu można stwierdzić, iż jego problematyka została odzwierciedlona w tytule i występuje wzajemna współzależność. W pracy trafnie został zastosowany układ problemowy, który stanowi alternatywne rozwiązanie strukturalne wobec porządku chronologicznego w opracowaniach biograficznych. Nie jest odosobniony, bowiem konstrukcja rzeczowa znajduje zastosowanie w większości wszystkich wcześniejszych doktoratów z dziejów kultury fizycznej w Polsce w XX wieku.

Pracę otwiera rozległy (ogółem 17 stron) i bardzo interesujący wstęp o charakterze metodologicznym. Autorka zawarła w nim niezbędne informacje dotyczące idei powstania, realizacji i ostatecznego kształtu pracy. Na podkreślenie zasługuje uzasadnienie wyboru tematu, wnikliwa charakterystyka stanu badań, szerokie uzasadnienie zastosowanych metod i technik badawczych, a także podanie celu i zakresu przeprowadzonych badań. Należy docenić staranną analizę źródeł i piśmiennictwa, a także ukazanie celu i szczegółowych problemów w postaci jedenastu pytań badawczych. Autorka odważnie poddała krytyce niektóre z dotąd opublikowanych pozycji, nawet te fundamentalne, tworzące kanon wiedzy o głównym bohaterze. Jako cel Autorka podaje: „...stworzenie dokumentu o życiu i aktywnościach

Bronisława Czecha opartego na materiałach źródłowych. W założeniu dysertacja ma przedstawić pełny obraz życia Czecha, z podkreśleniem tych cech jego osobowości, które stygmatyzują liczne z podejmowanych przez niego działalności, sytuujących go w obrębie określenia „człowiek gór”. Można natomiast dyskutować z Autorką czy praca ma charakter chronologiczno-rzeczowy, bowiem nadrzędnie w rozdziałach i podrozdziałach występuje układ rzeczowy, natomiast wewnętrzna narracja przybiera formę chronologiczną. Inna uwaga dotyczy zbyt lakonicznej oceny wykorzystanych materiałów źródłowych. Autorka wymienia wprawdzie placówki archiwalne, jednakże bez weryfikacji ich zasobów i przydatności w kontekście pracy. W ogólnej opinii wstęp spełnia swoją rolę i może uchodzić za wzorcowy, zwłaszcza w zakresie uzasadnienia wyboru tematu, sferze metodologicznej oraz analizy stanu badań i krytyki piśmiennictwa.

Zasadniczy tekst skupia się w sześciu rozdziałach, determinowanych tematycznie obszarami i formami aktywności Bronisława Czecha. Od tej reguły odchodzi rozdział I (Zarys biografii Bronisława Czecha) oraz rozdział VI („Bronisław Czech – życie, działalność i pasje” Badanie kwestionariuszowe). W pierwszym z nich został nakreślony rys biograficzny bohatera, który stanowi niezbędną podstawę do dalszych szczegółowych rozważań. Należy docenić dociekliwość i staranność Autorki w odtworzeniu dotąd mało znanych epizodów z wczesnego i młodzieńczego okresu życia B. Czecha oraz okresu studiów, służby wojskowej, pracy zawodowej, początków pasji artystycznej oraz aktywności taternickiej, turystycznej i sportowej, z finalnym, tragicznym etapem obozowym. Mały znak zapytania można tylko postawić wobec informacji podanej na stronie 36 o okresie służby wojskowej bohatera pracy w terminie 14 marca – 11 grudnia 1930 roku w 3 Pułku Strzelców Podhalańskich w Bielsku Białej. Tymczasem na stronie 37 w podpisie fotografii czytamy: „Bronisław Czech z Karolem Szostakiem w czasie służby wojskowej w 3 Pułku Strzelców Podhalańskich w 1931 roku.” A zatem, który rok jest właściwy?

Na fundamencie życiorysu B. Czecha zostały osadzone kolejne dwa rozdziały, poświęcone jego życiowym pasjom. Jako pierwszą (rozdział II) Autorka zasadnie wskazała działalność turystyczną i taternicką, powiązaną ze sobą i rozwijaną najdłużej, aż do wybuchu wojny. Eksploracja Tatr, jak słusznie dowodzi, była wręcz misją bohatera i wieloletnim celem „człowieka gór”, zafascynowanego tatrzańskim krajobrazem i niepowtarzalną przyrodą. W rozdziale znalazły się zweryfikowane fakty dotyczące jego górskiej pasji na tle rozwoju taternictwa, z uwzględnieniem wszystkich przejść taternickich, zestawionych w obszernej, skrupulatnie udokumentowanej tabeli na stronach 67-73. Co ważne, w ostatnim podrozdziale spotykamy wnikliwą ocenę znaczenia działalności turystycznej i taternickiej bohatera.

W kolejnym, III rozdziale („Turystyka narciarska i kariera sportowa”) został przywołany obraz Bronisława Czecha jako prekursora narciarstwa sportowego w Polsce i pasjonata turystyki narciarskiej. Autorka już w tytule pierwszego podrozdziału uchwyciła genezę i istotę jego kariery sportowej pisząc: „Turystyka narciarska jako punkt wyjścia do kariery zawodniczej Bronisława Czecha”). Dostrzegła, że bez fascynacji i zauroczeniem górami trudno wyobrazić sobie rozwój kariery sportowej mistrza spod Giewontu. Obok Stanisława Marusarza okazał się bowiem najwybitniejszym polskim narciarzem okresu międzywojennego, imponując wszechstronnością na stokach, trasach biegowych i skoczniach. W rozdziale ukazano początki kariery sportowej i osiągnięcia ogólnopolskie oraz jej rozkwit i dokonania wybitnego narciarza w skali międzynarodowej. Doktorantka interesująco przedstawiła również stosunkowo mało znaną kartę z życiorysu bohatera, jako trenera klubowego i kadry narodowej. Na końcu umiejętnie zestawiała w obszernej tabeli (strony 122-128) jego najważniejsze dokonania sportowe. Dostrzegła i w analitycznych komentarzach uwypukliła przyczyny licznych sukcesów najwszechstronniejszego polskiego narciarza w dziejach sportów zimowych.

Rozdział IV nawiązuje do najtragiczniejszego okresu życia B. Czecha, początkowo na wolności w wojennym rygorze okupanta niemieckiego, a następnie w ekstremalnie trudnych warunkach obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. W pierwszej części Autorka z ostrożnością odniosła się do wcześniej rozpowszechnionej tezy o działalności kurierskiej bohatera, przywołując dowody źródłowe za taką możliwością oraz inne (a raczej ich brak) przeczące takiej aktywności na szlakach kurierskich. W drugim podrozdziale, w oparciu o nowe źródła, z dużą starannością odtworzyła jego ostatni, 4-letni etap życia „za drutami” KL Auschwitz-I. Z pietyzmem został ukazany więzień numer 349, który w „piekle na ziemi” zachował człowieczeństwo, a nawet uczestniczył w obozowej konspiracji. Po raz pierwszy w takim wymiarze Autorka przedstawiła wstrząsające fakty z postępującej agonii i tragicznego finału życia Bronisława Czecha.

W rozdziale V, najkrótszym w całej pracy, Autorka powróciła do innych zainteresowań bohatera, nadając mu przydomek „człowieka Renesansu”. Wybrała i omówiła dwie najważniejsze pasje, obok górskiej i narciarskiej, które z różnym nasileniem długo kultywował. Należało do nich malarstwo i rzeźba oraz uprawianie szybownictwa. Poznajemy zatem Czecha – artystę i pilota szybowcowego. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach Doktorantka ze znanstwem, w oparciu o pozyskane źródła, określiła miejsce sztuki w jego życiu, zwłaszcza w ostatnim, heroicznym okresie, a także znaczenie pasji lotniczej w szerokim spektrum jego aktywności sportowej. Można tylko polemizować, czy ten rozdział nie powinien zostać

umieszczony po rozdziale III jako pewna kontynuacja kolejnych obszarów zainteresowań B. Czecha. Wówczas „wojenny” rozdział IV niczym epitafium życia bohatera znalazłby miejsce jako przedostatni.

Ostatni rozdział stanowi natomiast ciekawą próbę ukazania miejsca bohatera pracy w świadomości społecznej Polaków w XXI wieku i w takiej formule rzadko gości w publikacjach biograficznych. Autorka mogła poprzestać na rozważaniach historycznych, tymczasem odważnie sięgnęła po wyniki badań ankietowych, których celem, jak podała, „było zdiagnozowanie aktualnej wiedzy na temat Bronisława Czecha w środowisku, które bezpośrednio związane jest z szeroko pojętą kulturą fizyczną”. Respondentami (ogółem 1203 osoby) byli studenci, doktoranci i pracownicy AKF w Krakowie oraz pozostałych AWF w Polsce. Podjęła pewne ryzyko, co należy docenić, wprowadzenia do pracy rozważań nie tylko strictly historycznych i odejście od utartej formuły pracy biograficznej. Dzięki temu uzyskała zaskakujące wyniki o gasnącej wiedzy badanych o Bronisławie Czechu, którego nie znało aż 32% wszystkich ankietowanych! Autorka podsumowała, że „... dziedzictwo i dorobek życia, które pozostawił po sobie Czech systematycznie zanika. Sytuacja ta pokazuje, iż wykonane badania są zasadne i pozwalają stwierdzić, że konieczne jest przygotowanie rzetelnych materiałów biograficznych, a także prowadzenie działań mających na celu popularyzację życiorysu Bronisława Czecha, jako postaci godnej naśladowania i stanowiącej inspirację dla młodych pokoleń.”

Narrację wieńczy obszernie zakończenie, w którym dokonano obszernego i efektownego podsumowania pracy i wartościowej oceny tytułowej postaci. Autorka przybliżyła najważniejsze dokonania bohatera, skupiając się na uzasadnieniu pojęcia „człowiek gór”. Wyszczególniła także wszystkie formy upamiętnienia Bronisława Czecha po 1945 roku oraz podjęła udaną próbę określenia jego miejsca w świadomości historycznej Polaków. Zakończenie stanowi cenne uzupełnienie tekstu i spełnia swoją rolę, świadcząc pozytywnie o warsztacie naukowym Doktorantki.

Na szczególne podkreślenie zasługują przypisy, które zostały zamieszczone w liczbie 691. Autorka zastosowała zarówno odnośniki dokumentacyjne (źródłowe), problemowe (rzeczowe), a także mieszane. Przypisy stanowią silną stronę pracy i ujmują swoim bogactwem nie tylko liczbowym, ale także zawierają wiele cennych, uzupełniających informacji, m.in. biogramy. Pozytywnie świadczą o staranności Autorki i jej zaawansowaniu naukowym. Należy także zauważyć i pozytywnie ocenić załączniki. Stanowią ciekawe uzupełnienie i uszczegółowienie treści wybranych rozdziałów.

Ważną częścią pracy pozostaje bibliografia zestawiona według coraz częściej stosowanego wzorca, z podziałem na źródła, czasopisma, opracowania i netografię. Źródła zostały podzielone na materiały archiwalne, pogrupowane według placówek (ogółem 10). Znamienne, że ze względu na postępujący upływ czasu nie można było skorzystać ze źródeł wywołanych w postaci relacji ustnych. W aktach zachowały się tylko relacje pisemne świadków omawianych wydarzeń. Dzięki temu w pracy pojawił się pewien klimat i uszczegółowienie faktów pochodzących ze źródeł pisanych oraz literatury. Drugą część bibliografii stanowią czasopisma (ogółem 21 tytułów), które ewentualnie można było pominąć gdyż zawierają czasopisma wyszczególnione także w opracowaniach. Autorka wykazała w trzeciej grupie opracowania, prawidłowo łącząc prace zwarte i artykuły, natomiast jako ostatnią wymieniła netografię, bez wewnętrznego podziału, aczkolwiek coraz większa część materiałów internetowych jest wcześniej opracowana, a inne posiadają atrybut źródeł. Analiza wykorzystanego materiału badawczego, wykazanego w bibliografii skłania do uprawnionej refleksji o niezwykle szerokiej podstawie źródłowej, na której powstała praca. Autorka dotarła do dostępnych materiałów archiwalnych i opracowań, które poddała naukowej krytyce i zastosowała w ocenianej dysertacji.

Mgr Liliana Kowalczyk dokonała pełnej analizy życia i wieloaspektowej działalności jednego z najwybitniejszych Polaków I połowy XX wieku. Z pietyzmem ukazała początki życia Bronisława Czecha u schyłku zaborów, rozkwit jego aktywności w dobie Drugiej Rzeczypospolitej oraz heroizm w ponurej rzeczywistości nazistowskiego obozu koncentracyjnego. Zmierzyła się przy tym z trudną materią wielu wcześniejszych uproszczeń i przekłamań. Obronną ręką wyszła z pewnego schematyzmu w kreowaniu mistrzów wielu dziedzin życia, ukazując swojego bohatera jako człowieka wielu talentów. Dzięki temu nadała swoim ustaleniom i ocenom walor wiarygodności. Swoje ustalenia oparła na dostępnej, rozległej bazie źródłowej, w części pionierskiej, poddanej wnikliwej krytyce. W efekcie powstała wartościowa rozprawa, którą można zaliczyć do najlepszych opracowań biograficznych w zakresie rozwoju kultury fizycznej na ziemiach polskich w XX wieku. Jej ustalenia są nowatorskie, dojrzałe i pozytywnie świadczą o dociekliwości i zaawansowaniu metodologicznym Autorki.

Na podstawie dokonanej analizy i oceny rozprawy doktorskiej pt. *Bronisław Czech (1908-1944) – „Człowiek gór”*. Życie – działalność – dziedzictwo, procedowanej w Akademii Kultury Fizycznej im. Bronisława Czecha w Krakowie stwierdzam w końcowej konkluzji, że odpowiada ona kryteriom stawianym tego typu opracowaniom i uzyskała bardzo pozytywną ocenę recenzenta. Stanowi znaczący wkład do badań w zakresie nauk o kulturze fizycznej, a

także wypełnia ważną lukę w historiografii kultury fizycznej w Polsce. Spełnia zatem warunki określone w art. 187 obowiązującej ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce. W takim stanie rzeczy z przekonaniem wnioskuję, zgodnie z obowiązującym prawem, do Pani Przewodniczącej prof. dr hab. Magdaleny Więcek i Rady Naukowej Akademii Kultury Fizycznej im. Bronisława Czecha w Krakowie o dopuszczenie mgr Liliany Kowalczyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Zarazem zgłaszam wniosek o wyróżnienie niniejszej pracy za wysokie walory naukowe i poznawcze dysertacji, znaczącą skalę trudności podjętego problemu badawczego, a także za uniwersalną wartość społeczną recenzowanego dzieła.

